

TEÓRIA POZNANIA II

Teória poznania v nemeckej klasickej filozofii

Iba v Kantovom systéme sa stretávame s prvým pokusom vypracovať takú teóriu poznania, ktorá by bola úplne nezávislá od akéhokoľvek predpokladania reality, tak ontologického, ako aj psychologického. V súvislosti s riešením tejto úlohy Kant postuluje závislosť reality, substanciálna od samého poznania: objekt a subjekt poznania neexistujú ako predmetné podstaty, ale iba vo forme procesu činnosti poznávania. Predmetnosť, funkcia objektivizácie je formou činnosti subjektu, mimo predmetov, ním poznávaných, sám subjekt neexistuje. Na druhej strane, objekt sa poznáva a jestvuje ako objekt len vo formách činnosti subjektu, ako uvádza Kant. Vec osebe, čiže realita jestvujúca mimo akéhokoľvek vzťahu k poznávajúcemu subjektu, je mu daná len v podobe objektov, ktoré sú v podstate produktom vlastnej tvorivej aktivity subjektu. V tejto súvislosti Kant ostro kritizuje metódu metafyzického ontologizmu, ktorý vychádzal z pojmu čistého reálneho bytia, chápaného mimo vzťahu k subjektu a k prejavom jeho poznávacej činnosti, a pokúšal sa z tohto pojmu pomocou jeho analytického rozčlenenia vyvodíť hlavné charakteristické črty skutočnosti.

Kant nechápe subjekt ako „mysliacu vec“, ako Descartes a iní metafyzickí racionalisti, ale skôr ako tvorivosť, ako vnútornú aktivitu, ktorá sa prejavuje iba svojím pôsobením — v stvárnení pocitov pomocou kategoriálnej syntézy. V Kantovej idealistickej téze o tvorbe subjektom sveta objektov je skrytá hlboká dialektická idea aktivity subjektu: subjekt nevníma jednoducho svet pocitov alebo hotových rozumových pojmov, ktorý mu je „daný“, ale tvorivo spracúva túto „danosť“, vyvodzuje z nej obsahovo nový poznatok. Aj samy kategórie jestvujú iba potiaľ, pokiaľ sú funkčné, pokiaľ sú nástrojom spracovania pocitov, daných nám zmyslami, alebo náhodných predstáv. Ak kategórie neplnia túto úlohu, sú prázdne, a nijaké ich analytické rozčlenenie nemôže priniesť zásadne nový poznatok. Kant sa zaslúžil o rozvoj teórie poznania tým, že prekonal pre filozofiu 17. a 18. storočia charakteristické vonkajšie stávanie do protikladu subjektu a objektu. Preto problematika teórie poznania nadobúda v Kantovej filozofii novú podobu. Otázka o tom, ako poznávajúci subjekt nachádza cestu k vonkajšiemu objektu, je pre „kritickú“ filozofiu nesprávne formulovanou otázkou. Kant sa usiluje vyjasniť podmienky plodného využívania nástrojov poznania (foriem čistej intuície, kategórií rozmyslu a ideí čistého rozumu), čiže podmienky, ktoré umožňujú vymedziť hranice medzi skutočným vedeckým poznaním a pseudomúdrostou (konkrétne k nej podľa Kanta patrí racionalistická metafyzika). Kritiku „dogmatickej“ metódy metafyzického racionalizmu uplatňuje Kant na zdôvodnenie svojho subjektívneho gnozeologizmu: pravá „kritická“ filozofia vraj vôbec nemôže byť ontológiou, učením o bytí, môže iba skúmať možnosti a hranice poznania. Kant správne zdôraznil aktivitu poznania, ale neoddelil materializmus od tej nazeravej, metafyzickej formy, v ktorej vystupoval vo filozofii 18. storočia, a súdil, že prekonaním metafyzického protikladu subjektu a objektu by vrátil akýkoľvek materializmus.

Podľa Kanta skutočným subjektom poznania nie je individuálne, empirické „ja“, ale akýsi „subjekt vôbec“, transcendentálny subjekt, ktorý tvorí najhlbší základ akého-

koľvek individuálneho „ja“, no zároveň prekračuje jeho hranice. „Subjekt vôbec“ sa stáva známym individuálnemu subjektu nie v svojom fungovaní, ale iba v jeho výsledku, fungovanie „subjektu vôbec“ sa odohráva nevedome, (akoby za chrbtom vedomia). V dôsledku toho svet predmetov, príroda sa javia každému individuálnemu, empirickému subjektu ako jemu daná skutočnosť, jestvujúca nezávisle od vedomia, kým v skutočnosti je konštrukciou „vedomia vôbec“ (svet predmetov prírody je podľa Kanta „empiricky reálny“ a „transcendentálne ideálny“). Jednota transcendentálneho subjektu („transcendentálna jednota apercepce“) nemá nič spoločné s jednotou subjektu, chápaného ako jednoduchá nedeliteľná substancia (racionalizmus 17.—18. storočia). Poprvé, zdôrazňuje Kant, absolútna jednota apercepce jestvuje v rámci transcendentálnej syntézy rozmanitostí, t. j. v rámci toho, že transcendentálny subjekt formuje pocity na svet objektívnych predmetov. Po druhé, pre empirické vedomie sa transcendentálny subjekt prejavuje len vo forme produktov svojej činnosti — sveta javov. Avšak kategória substancie, vecí v prísnom zmysle je aplikovateľná len na svet javov, a nie na činitele, nachádzajúce sa za jeho hranicami: na veci osebe a na transcendentálny subjekt. Preto „subjekt vôbec“ nie je substancia, ale skôr akási nadzmyslová tvorivosť, produktivita. Kategóriu substancie podľa Kanta nemožno aplikovať ani na empirické sebauvedomenie, keďže empirické „ja“ je dané vo „vnútornom“ pociť, kým kategória substancie sa aplikuje len na predmety vonkajšieho pocitu.

Kant realizoval svoju myšlienku vytvoriť „čistú teóriu poznania“, nezávislú od ontologických predpokladov, len sčasti: jeho téza o jestvovaní vecí osebe nielen že má ontologickú povahu, ale spôsobom svojho začlenenia do systému veľmi pripomína ním kritizovanú racionalistickú metafyziku. U Kanta nachádzame aj prvky chápania subjektu ako transcendentálnej veci: niekedy stotožňuje transcendentálny subjekt s vecou osebe. Dôsledné domyslenie „čistého gnozeologizmu“ je už dielom novokantovcov, ktorí v mene boja so zvyškami ontológie (ktorú stotožňovali s „metafyzikou“) museli z kantovského systému vylúčiť nielen vec osebe, ale aj transcendentálny subjekt (preto napríklad v teórii poznania marburskej školy nejestvuje subjekt a objekt, ale iba subjektívno a objektívno). Novokantovstvo bolo jedným z nemnohých teoreticko-poznávacích systémov v dejinách filozofie, ktoré mali „čisto gnozeologický“ charakter.

Vývin nemeckej klasickej filozofie po Kantovi nastolil nevyhnutnosť prekonať roztržku medzi gnozeologickou a ontologickou problematikou. V predmarxistickej filozofii najkomplexnejšie riešil túto úlohu Hegel. Hegel celkom odstraňuje tie prvky odcudzenia subjektu a objektu, ktoré sa ešte vyskytujú v Kantovej filozofii, ukazuje na dialektickú vzájomnú závislosť týchto kategórií, na ich vzájomné premeny, prenikavo odhaľuje neudržateľnosť metafyzického stavania proti sebe objektívnej reality (Kantovej veci osebe) a objektu, empirického a racionálneho poznania, „vonkajšieho“ a „vnútorného“ pocitu, teoretického a praktického rozumu. Subjekt a objekt sú v podstate totožné, pretože základ skutočnosti tvorí samovývin absolútneho ducha (podľa Hegla je, prísne vzaté, absolútny duch to isté čo skutočnosť), ktorý je absolútnym subjektom a ktorého objektom je on sám. Ak skutočnosť, realitu nemáme chápať ako vec, vonkajšiu vo vzťahu k poznaniu, ale ako proces samovývinu, sebaodhaľovania, ako proces, ktorý je zhodný so sebapoznáním — a sebapoznanie tvorí podľa Hegla základ poznania — potom je bezpredmetné stavať proti sebe teóriu poznania a ontológiu, jedno s druhým absolútne splyva. Heglova „veda o logike“ nie je len teóriou poznania, ale je súčasne aj ontológiou, pričom nie je ani teóriou poznania ani ontológiou v zmysle osvietenскеj filozofie, ale vyjadruje na objektívne idealistickom základe zhodu dialektiky, logiky a teórie poznania.

Kým v antickej filozofii teória poznania a ontológia ešte nie sú od seba oddelené

a vo filozofii 17.—18. storočia sú vzájomne späté ako relatívne samostatné časti jednotných filozofických systémov, v Heglovej koncepcii sa vedome chápu ako celkom zhodné. Druhou osobitosťou riešenia problémov teórie poznania v Heglovej filozofii je to, že poznanie sa po prvýkrát analyzuje v kontexte historického rozvoja foriem praktickej a poznávacej činnosti ľudskej spoločnosti. Rozvíjajúc Kantovu myšlienku o chápaní subjektu ako sebatvorby, Hegel ju už nechápe ako statický akt, odohrávajúci sa mimo času a priestoru, ale ako samovývin subjektu. Kategórie nie sú jednoducho hotovým súborom apriórnych foriem, ale sú to stupienky samovývinu absolútneho ducha a zároveň stupienky poznania vonkajšieho sveta a seba samého spoločenským človekom. Z toho vyplýva Heglova téza o jednote subjektu a substance. Zdôrazňujúc, že skutočnosť je subjekt, Hegel nielen vyjadruje idealistickú tézu o duchovnej povahe reality, ale aj postihuje skutočnú povahu samého subjektu, rúca metafyzický múr medzi transcendentálnym svetom a svetom javov, medzi „noumenálnym“ charakterom duchovného subjektu a „fenomenálnymi“ formami manifestácie jeho činnosti. Kantovo rozlišovanie transcendentálneho a individuálneho subjektu vyjadruje iba chabé tušenie úlohy spoločnosti ako subjektu poznania. Hegel celkom jasne vyjadruje rozhodujúcu úlohu spoločnosťou vytvorenej kultúry pre formovanie individuálneho vedomia, odvodenosť poznávajúceho individua, od spoločenského subjektu. Spoločenský duch je podľa Hegla substanciou individua, je to jeho „neorganická podstata“, ktorá pre každé jednotlivé individuum vystupuje vo vonkajškovo daných formách kultúry, vo formách prírodného materiálu spracovaného ľudstvom. Zmocňujúce sa týchto foriem individuum sa pripája k spoločenskému subjektu, stáva sa jeho časťou a v zodpovedajúcej miere samo vystupuje ako poznávajúci subjekt.

Teória poznania v súčasnej buržoáznej filozofii

Vývoj západnej filozofie v druhej polovici 19. a prvej polovici 20. storočia potvrdzuje tézu, že teória poznania ako filozofická disciplína je nemysliteľná, ak sa nebuduje v súlade so skúmaním poznania v tej-ktorej konkrétnej sfére skutočnosti: buď psychickej (psychologizmus v teórii poznania), buď mimopsychickej (chápanie teórie poznania v jednote s ontologickou problematikou). Preto novokantovstvo, ktoré sa pokúšalo dôsledne realizovať ideu „čistého gnozeologizmu“ a ktoré stotožňovalo filozofiu s teóriou poznania, nemohlo si zachovať vplyv nadlho, ale za subjektivizmus a psychologizmus ho kritizovali filozofi ontologisti (E. Husserl) a za formalizmus a apriorizmus psychologisti empirici (rané obdobie logického pozitivizmu — Viedenský krúžok v 20-tych rokoch). Husserl, kladúc základy fenomenológie v súvisi s kritikou psychologizmu v teórii poznania, podčiarkuje nerozlučnú jednotu teórie poznania a ontológie. V svojich neskorších prácach chápe Husserl svoju transcendentálnu fenomenológiu súčasne ako transcendentálnu teóriu poznania, metafyziku („prvú filozofiu“) a fundamentálnu ontológiu.

Analýza problémov teórie poznania v západnej filozofii posledného storočia sa vyznačuje týmito zvláštnosťami.

1. Po prvýkrát v dejinách teórie poznania sa idealistický empirizmus (ktorý sa prv vždy prejavoval v teórii poznania vo forme psychologizmu) spája s ontologizmom. Je to umožnené tým, že fundamentálny pojem empirizmu, pojem elementárnych zmyslových dát sa vykladá tak, že sa nevzťahuje na subjektívne psychické zážitky subjektu, ale na niektoré objektívne, čiže od individuálneho vedomia nezávisle jestvujúce zmyslové podstaty. (E. Machove „neutrálne“ elementy sveta, zmyslové dáta anglických novorealistov,

„senzibilie“ B. Russela atď.) Teória poznania tohto typu spája v sebe črty tak subjektívneho, ako aj objektívneho idealizmu.

Spojenie subjektivistického empirizmu s ontológiou tvorilo jeden z aspektov kampane kritiky „descartovského dedičstva“ v teórii poznania, prenikavého dualizmu subjektu a objektu, kampane, ktorá sa široko rozvinula v buržoáznej filozofii začiatkom 20. storočia. Pritom sa odstránenie dualizmu neraz chápalo ako úplné popretie oprávnenosti fundamentálneho delenia skutočnosti na fyzickú a psychickú, na bytie a vedomie, na subjekt a objekt (takémuto deleniu sa priznáva len čisto relatívny význam). Napríklad systém machizmu a empiriokriticizmu je nielen teóriou poznania, ale aj svojráznou idealistickou ontológiou. Anglo-americký *novorealizmus* zdôrazňuje, že logickým východiskom teórie poznania sú metafyzika, ontológia a logika (pritom jednota teórie poznania a ontológie v rozmanitých „realistických“ systémoch nemá nič spoločného s totožnosťou teórie poznania a teórie skutočnosti v nemeckej klasickej filozofii; „realisti“ 20. storočia chápu skutočnosť ako akúsi statickú štruktúru a navyše ju nevykladajú monisticky, ale pluralisticky). Čudsný charakter podstát, postulovaných „realistami“, v ktorých sa spája objektivita so zmyslovými charakteristikami, ako aj ťažkosti, ktoré každému empirizmu spôsobuje jasná formulácia kritérií východiskových faktov poznania, podmienili skutočnosť, že diskusia o takzvaných „zmyslových dátach“ — o ich vzťahu k pocitom, vnemom, k aktu poznania, k reálnym fyzickým veciam atď. — bola stredobodom záujmu novorealizmu a kritického realizmu a pokračuje aj teraz, už v rámci analytickej filozofie.

2. Druhou zvláštnosťou súčasnej západnej filozofie je vznik takých smerov, ktoré popierajú akýkoľvek zmysel teórie poznania, ako aj celej klasickej filozofie. Z hľadiska logického pozitivizmu ideálom zmysluplnosti je vedecké poznanie; všetky vedecké výroky možno rozdeliť buď na syntetické (výroky faktuálnych, empirických vied), buď na analytické (pravdy logiky, matematiky); klasické filozofické problémy nemajú zmysel, lebo ich predpokladané riešenia nemožno zaradiť ani do empiricko-syntetických, ani do analytických výrokov. To sa vzťahuje aj na teóriu poznania, ktorej problémy (vzťah subjektu k objektu, povaha reality a iné) majú podľa názoru logických pozitivistov charakter typických pseudopráblémov (pozri napríklad A. J. Ayer *Language, truth and logic*, L.—N.Y., 1946, 48—49). Úlohou filozofa nie je konštruovať tie či oné obsažné teórie o nejakej sfére reality (vrátane poznania), ale analyzovať význam výrokov — predovšetkým vedeckých výrokov — z hľadiska určitých kritérií ich zmysluplnosti (princíp verifikovateľnosti atď.).

V najnovšom variante analytickej filozofie, filozofie lingvistickej analýzy, sa vznik problémov teórie poznania vykladá ako výsledok nepochopenia štruktúry a významu slov bežného jazyka. Význam slov prirodzeného jazyka „vedieť“ a „poznávať“ je vraj taký, že nemožno hovoriť o poznatkoch vôbec, ale iba o rôznych druhoch poznatkov, ktoré v podstate nemajú nič spoločné. Správne chápanie zmyslu slova „vedieť“ (ako aj slov „vedomie“, „reálne“, „pocitovať“ atď.) — súdia lingvistickí analytici — anulujú všetky filozofické otázky, týkajúce sa poznania, a preto nejestvuje všeobecný problém poznania (J. Austin, F. Weismann, M. Mac Donald). Lingvistickí analytici zoširoka rozoberajú problémy teórie poznania (štátút „zmyslového dáta“, problémy zrejmosti, spoľahlivosti, skúsenosti, reality, zmysel intencionality) len preto, aby ukázali, že tieto problémy vznikajú používaním zvyčajných slov v nezvyčajných kontextoch.

Zvláštnosť súčasnej analytickej filozofie spočíva v tom, že formálne vystupuje s negáciou teórie poznania a každej obsažnej filozofickej teórie, že svoju úlohu vidí len v čisto formálnej analýze významu jazykových výrazov, ale v skutočnosti nadalej zostáva teóriou poznania zvláštného typu; gnozeologické tvrdenia obsahuje už sám pro-

gram analytickej činnosti a práve už pritom nie sú splnené kritériá zmysluplnosti, formulované samými analytikmi. K takýmto tvrdeniam patrí princíp empirickej verifikácie, téza o dychotómii všetkých zmysluplných výrokov na syntetické a analytické, tvrdenie o možnosti redukcie teoretických súdov na empirické výroky, postulovanie najskôr fenomenalistického a potom fyzikalistického jazyka ako základného atď. To, že predstavitelia filozofie lingvistickej analýzy chápu prirodzený jazyk ako čosi absolútne a nemenné, po stáročia dané (a s tým súvisiace ťažkosti s ako-tak presnou definíciou samého pojmu prirodzený jazyk), ich koncepcia vzťahu významu a používania, nehovoriac už o konkrétnych analýzach významov filozofických termínov — to všetko tiež obsahuje určité gnozeologické zásady. Je charakteristické, že tieto zásady v procese rozvoja samých analytických smerov neobstáli.

Existencializmus, na rozdiel od novopozitívizmu, nekritizuje teóriu poznania (zároveň s celou klasickou filozofickou „metafyzikou“) za ústup od tých pravidiel, ktorých sa pridržiaval pri formulovaní otázok vo vede alebo v bežnom jazyku, ale kritizuje ju za spriaznenosť s nimi. Tak zdravý rozum, ako aj veda (a s ňou súvisiaca technológia), aj klasická filozofická metafyzika (ktorej súčasť tvorí teória poznania) vyjadrujú neskutočné, neautentické bytie človeka. Logické poznanie, ktorého objektom je vlastné uvažovanie, je zásadne neschopné postihnúť skutočnú realitu, lebo tá sa podľa existencialistov odhaľuje iba prostredníctvom intímneho kontaktu osobnosti s bytím v nezvyčajných podmienkach. Preto sa klasická problematika teórie poznania — ako aj celej tradičnej filozofie — znehodnocuje, zbavuje sa pravého filozofického zmyslu. Existencializmus, využívajúc E. Husserlom vytvorenú fenomenologickú metódu analýzy vedomia, v podstate neanalyzuje poznanie ako aspekt vedomia, a preto neskúma problémy teórie poznania v tradičnom zmysle slova. Klasické termíny teórie poznania (pravda, realita, subjekt, objekt) sa v existencializme nepoužívajú v gnozeologickom zmysle.

Teória poznania dialektického materializmu

Marxistická teória poznania, ktorej základy vypracovali K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin, vychádza z dôsledného filozofického materializmu a zároveň nadväzuje na kriticky prehodnotené dialektické tradície nemeckej klasickej filozofie. Dialektický materializmus na novom základe rozvíja tézu o zhode dialektiky, logiky a teórie poznania, zdôrazňuje, že problémy poznania nemožno chápať odtrhnuté od predmetne praktickej činnosti, ktorá tvorí skutočnú podstatu spoločenského človeka, ukazuje, že subjekt poznania je odvodený od subjektu praxe, že poznanie nie je jediným a východiskovým vzťahom človeka k svetu. Marxizmus ukazuje, že poznávajúcim subjektom nie je od druhých ľudí izolované individuum, nie je „gnozeologický Robinson“ metafyzickej filozofie, ale človek zapojený do sociálneho života, využívajúci spoločensky vypracované formy poznávacej činnosti, konkrétne jazyk, kategórie logiky atď. Marxizmus tým, že rozvinul učenie o aktivite subjektu — a tak prekonal „nazeravosť“, túto principiálnu slabosť metafyzického materializmu — ukázal, že materiálne bytie, objektívnu realitu si poznávajúci subjekt uvedomuje len natoľko, nakoľko si ju osvojuje vo formách svojej praktickej a (od nej odvodenej) poznávacej činnosti. Dialektický materializmus vychádza z toho, že poznatok nie je akýmsi samostatným predmetom, ktorý sa vkladá medzi subjekt a objekt, ale je to forma kryštalizácie realizovanej poznávacej činnosti a forma jej možného budúceho priebehu. Na základe chápania aktivity poznávajúceho subjektu, dialektiky vzťahu subjektu a objektu rozvíja marxizmus materialistickú teóriu odrazu. Marxistická filozofia nastoľuje problémy teórie poznania v takej rovine, ktorá umožňuje plodné rozvíjanie tejto problematiky.

Vývin teórie poznania svedčí o tom, že táto oblasť filozofie, väčšmi ako iné, usiluje sa o spätosť s vedou (v každom prípade začínajúc 17. storočím) a v mnohých prípadoch podáva kritickú analýzu a interpretáciu vedeckých poznatkov, predovšetkým výsledkov prírodných vied. Napríklad významná časť Kantovej teórie poznania je filozofickou interpretáciou Newtonovej mechaniky; logický pozitivizmus sa pokúšal vystupovať ako koncepcia, formulujúca poznávacie procedúry, ktoré charakterizujú súčasnú vedu. Avšak teória poznania vôbec nie je totožná s nejakou metavedou, vedou o vede. Po prvé, teória poznania sa ako sféra filozofických poznatkov sformovala dávno predtým, ako vznikla veda (antika), používajúc kriticko-analytické rozčleňovanie konkrétnych druhov poznatkov, stelesnených v bežnom jazyku vo filozofických ontologických systémoch. Po druhé, nie každý metavedecký výskum má gnozeologický charakter. Tak analýza logickej štruktúry určitej konkrétnej vedeckej teórie (napríklad metamatematika, metalogika atď.), ako aj pomocou aparátu súčasnej formálnej logiky realizovaný (logická syntax, logická sémantika) výskum súvislostí prvkov jazyka celých tried vedeckých teórií (tzv. logická analýza vedeckého jazyka) samy osebe nie sú teoreticko-poznávacím výskumom. Teoreticko-poznávacía interpretácia vedy sa začína tam, kde sa teoretické formalizmy interpretujú z toho hľadiska, ako zodpovedajú realite, z hľadiska pravdivosti, možnosti priznať štatút existencie tým-ktorým abstraktným objektom, používaným v teórii, z hľadiska možnosti hodnotiť ako analytické alebo syntetické určité výroky danej vedeckej oblasti, začína sa tam, kde ide o analýzu charakteru potvrdzujúcich teóriu empirických údajov, z hľadiska ich zdôvodnenosti, toho, či obsahujú spoľahlivé alebo problematické poznatky. Inými slovami, gnozeologická interpretácia konkrétnych vedeckých teórií prejavuje sa jednak ako aplikovanie niektorých všeobecných princípov teórie poznania na analýzu špecifických prípadov, jednak ako svojrázna asimilácia nových vedeckých výsledkov na upresnenie a niekedy i prehodnotenie niektorých všeobecných gnozeologických postulátov (napríklad revolúcia vo fyzike na prelome 19.—20. storočia otriasla teóriou poznania nazeravého, metafyzického materializmu; teória poznania machizmu a logického pozitivizmu sa dostala do zrejmej protirečenia s vývinom súčasnej vedy). Jednako, teoretickopoznávacía asimilácia nových vedeckých faktov nemá nič spoločného s prostým „induktívnym zovšeobecnením“: rozvoj vedy si môže vyžadovať novú gnozeologickú interpretáciu jej výsledkov; aby sa však dospelo k tejto interpretácii, treba sa predovšetkým obrátiť na klasickú problematiku teórie poznania a vyjadriť sa tak k spôsobom jej formulovania, ako aj k jestvujúcim riešeniam, čiže treba vstúpiť na pôdu filozofie. Napríklad gnozeologická interpretácia súčasnej kvantovej mechaniky, nevzniká jednoducho ako výsledok zovšeobecnenia experimentálneho materiálu a nedá sa vyvodiť ani z jeho matematického spracovania, pomocou ktorého možno úspešne predvídať výsledky experimentov, ale vzniká zväžením možnosti interpretovať kvantovú teóriu v takých filozofických kategóriách, ako sú subjekt, objekt, realita, existencia, individuálna vec, poznanie atď. Teraz väčšmi ako kedykoľvek predtým je jasná neudržateľnosť nárokov (najvýraznejšie vyslovených novokantovcami) interpretovať teóriu poznania ako osobitnú, špeciálnu vedeckú disciplínu, ktorá nemá nič spoločného s „metafyzikou“ (pod ktorou sa chápala ontologická problematika). Teória poznania bola a ostáva osobitnou sférou filozofie a má všetky jej špecifické zvláštnosti. Ak sa preto metodológia vedy chápe tak široko, že sa do nej zahŕňa aj logická analýza jazyka vedy a osobitných metateórií, vtedy sa teória poznania iba čiastočne kryje s metodológiou vedy. Medzi výsledkami vedy a ich gnozeologickou interpretáciou nejestvuje priama a jednoznačná súvislosť (to sa vzťahuje aj na takú vedu, ako je psychológia). Preto takéto interpretácie môžu byť plodné, môžu stimulovať vedecké hľadania, alebo naopak hamujú rozvoj poznania.